

POHJOISSAAMEN MODAALISET ILMAUKSET

Arja Koskinen *Toiminnan välttämättömyys ja mahdollisuus. Pohjoissaamen modaalisten ilmausten semantiikkaa ja syntaksia. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 231. Helsinki 1998. 271 s. ISBN 952-5150-21-6.*

Arja Koskinen on väitöskirjaansa var-
ten tutkinut modaalisuuden ilmene-
mistä kirjoitetussa pohjoissaamessa. Tutki-
musaineistokseen Koskinen on valinnut
Suomessa ja Norjassa ilmestyneitä sekä

uus-
usia että vanhoja tekstejä. Tekstit jakautu-
vat suulliseen kertomaperinteeseen, jota
etenkin Norjan puolella on merkitty muis-
tiin paljon, ja asiaproosaan. Norjansaame-
lainen kertomaperinneaineisto on vuosilta

1850–1920, Suomen puolen vastaava aineisto vuosilta 1860–1950. Vanhaa asia-
 proosaa on Norjan puolelta ollut saatavissa jo aivan 1900-luvun alusta (*Sagai Muit-
 talægje* ilmestyi vuodesta 1904 lähtien), Suomessa varsinaisesti vasta *Sápmelaš*-lehden myötä vuodesta 1934. Uudessa teksti-
 materiaalissa ei sen sijaan aikaeroja juuri-
 kaan ole. Tekijä on ottanut aineistokseen vain autenttisia tekstejä, poikkeuksena (tekijän tietämättä?) Lars Stærkin »Muitalu-
 sat ja máidnasat Máтта-Várjjagis», jonka kertomukset on alun perin kirjoitettu norjaksi. Myös *Lohkamušak*-kirjassa on huomattavan paljon käännöksiä. Tekijä mainitsee lisäksi asiaproosan ongelmaksi suomes-
 ta saameen käännetyt tekstit, joita on ollut mahdotonta poimia pois lähdemateriaalista ja jotka voivat aiheuttaa interferenssiä.

Systemaattisesti kerätty korpus sisältää yhteensä vajaat 800 sivua eli noin 476 000 sanaa. Koskinen toteaa ongelmaksi sen, että luotettavan ja edustavan korpuksen kerääminen on vaikeaa eikä materiaali kata kaikkia kielen konteksteja. Modaalil-
 maisimien pragmaattiset tehtävät, jotka ilmenevät elävissä puhetilanteissa, jäävät valitettavan vähälle huomiolle. Tekijän oletus, että hän on aineiston rajallisuudesta huolimatta pystynyt tässä tutkimuksessa luotettavasti kartoittamaan yleisimmät ilmaisimet ja ilmaisimien yleisimmät merkitykset ja syntaktiset ominaisuudet, ei kuitenkaan vaikuta perusteettomalta.

Tutkimusmateriaali koostuu 39 kohdelähtöisestä ja 17 lähdelähtöisestä modaaliverbistä, jolloin verbi *oažžut* on laskettu kumpaankin ryhmään. Kohdelähtöiset modaaliverbit jakautuvat sellaisiin, joiden pääfunktiona on välttämättömyyden ilmaise-
 minen, ja sellaisiin, joiden pääfunktiona on mahdollisuuden ilmaiseminen. Lähdelähtöiset modaaliverbit tekijä on puolestaan jakanut kolmeen alaryhmään: direktiiveihin (7 verbiä), permissiiveihin (5) ja desidera-

tiiveihin (4). Näiden lisäksi tulee muu modaalinen leksikko, kaikkiaan 16 ilmausta, joihin sisältyy substantiiveja, adjektiiveja ja partikkeleita. Tämänkin ryhmä jakaantuu kahtia välttämättömyyttä ja mahdollisuutta ilmaiseviin. Etenkin lähdelähtöisten modaaliverbien mutta mahdollisesti muunkin modaalisen leksikon hahmottamista olisi helpottanut niiden esittäminen sisällysluettelossa samalla tavalla kuin kohdelähtöisten modaaliverbien.

Kunkin sanan merkitys on annettu sekä suomeksi että norjaksi, suomenkieliset merkitykset Pekka Sammallahden saamelais-suomalaisen sanakirjan (1989) ja norjankieliset Konrad Nielsenin ja Asbjørn Nesheimin sanakirjan Lappisk (samisk) ordbok (1. painos 1932–62, toinen muuttamaton painos 1979) mukaan. Ristiriitaa merkityksissä ei tule, sillä modaaliverbien osalta edellinen sanakirja pohjautuu jälkimmäiseen. Muu modaalinen leksikko on käännetty ainoastaan suomeksi, eikä mahdollista sanakirjalähdettä mainita. Ainakin osalle ilmauksia olisi löytynyt käännös Nielsenin ja Nesheimin sanakirjan sana-artikkeleista.

TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA RAKENNE

Tekijä ilmoittaa ensisijaiseksi tavoitteekseen lisätä tietoa pohjoissaamessa käytettävien toiminnan välttämättömyyttä ja mahdollisuutta ilmaisevien kielellisten elementtien verkostosta ja niiden keskinäisistä suhteista. Pääpaino on modaaliverbien semanttisessa ja syntaktisessa analyysissä. Tekijä on kokenut ongelmalliseksi sen, onko modaaliverbejä ylipäänsä mahdollista erottaa omaksi erilliseksi ryhmäkseen ja millaisia rajauskriteereitä olisi sovellettava. Hän on päätenyt lähtemään puhtaasti semanttisesta määrittelystä, jonka mukaan myös itseenäisesti käytetyt verbit voivat olla modaalisia.

▷

Koska tutkimuksessa selvitetään myös modaali-ilmaisimien kielipillistumista ja merkityksenkehitystä, diakroninen perspektiivi on välttämätön. Historioivaa näkökulmaa edellyttää myös tieto omaperäisten ja lainattujen aineiden suhteesta. Tutkimuksen toisena tavoitteena onkin selvittää enemmistökielten, siis suomen ja norjan, interferenssiä pohjoissaamassa. Vaikka interferenssin kartoittaminen jää tämän tutkimuksen sivujuonteeksi, se on nykyisen kielitilanteen kannalta erityisen mielenkiintoinen seikka.

Modaalisuus ei saamelaiskielissäkään ole täysin hihtämätöntä umpista. Mikko Korhonen on tutkinut mm. pitämistä ja täytymistä ilmaisevan *galgat*-verbin vastineita eri saamelaiskielissä erityisesti niiden syntaktisen käyttäytymisen kannalta. Hans-Hermann Bartens on tutkinut lähinnä piitimensaamen välttämättömyyttä ilmaisevien verbien *kalaka* ja *ača* semanttista variaatiota. Pohjoissaamelainen Ole Henrik Magga puolestaan on tutkinut infinitiivirakenteisaa finiittiverbinä toimivien verbien, mm. modaalisten verbien, semanttisia variantteja. Hän on käyttänyt runkona modaalilogiikan kolmea modaalifunktiota episteemisyyttä, deontisuutta ja dynaamisuutta.

Koskinen lähtee tutkimuksessaan semantiikasta, mutta lähestyy ongelmaa lauserakenteista käsin. Hänen analyysinsä perustuu suurelta osin semantiikan ja syntaksin vuorovaikutukseen. Tarkastelun kohteeksi hän on ottanut sen modaalisuuden osa-alueen, jota on nimitetty mm. ei-episteemiseksi ja juurimodaalisuudeksi ja joka kattaa karkeasti ottaen deontisen ja dynaamisen modaalisuuden eli velvollisuuden, pakon, luvallisuuden ja pystymisen modaaliteetit.

Tekijä esittelee kummankin pääryhmän verbit ja muun modaalisen leksikon esiintymistiheysjärjestyksessä (luvut 3–6). Merkitysten lisäksi kerrotaan sanan etymologia,

jos se on tiedossa, ja sen syntaktinen käyttäytyminen. Runsain esimerkkilausein selvitetään sanan modaalisuutta ja muuta käyttöä. Esimerkiksi *fertet*-verbistä todetaan, että runsaat 40 % aktiivin indikatiivimuotoisista esiintymistä on menneen ajan aikamuodoissa, niistä 90 % imperfektissä. Lopuksi kerrotaan prosentteina sanan taiannon yleisyys Norjan ja Suomen korpuksessa sekä erityyppisissä teksteissä.

Tiivistelmäosuuksissa tarjotaan lisää numerotietoa. Kohdelähtöisten välttämättömyyden ja mahdollisuuden verbien sekä lähdelähtöisten direktiivien, permissiivien ja desideratiivien määrät koko aineistossa esitetään kootusti sekä lukumäärinä että prosenttiosuuksina. Samat tiedot on laskettu myös erikseen Norjan ja Suomen korpuksista, jolloin nähdään mahdolliset erot yksittäisten verbien esiintymisessä näissä korpuksissa. Lisäksi on vielä laskettu verbien esiintymistiheydet kappalemäärinä ja prosenttiosuuksina kertomaperinteessä ja asiaproosassa sekä vanhoissa ja uusissa teksteissä. Väitöskirjan lopussa on tutkittujen modaalisten ilmaisimien frekvenssitaulukot.

Seitsemännessä luvussa käsitellään morfologisia ja syntaktisia ilmaisukeinoja, joihin kuuluvat modukset, derivaatio ja syntaktiset rakenteet. Kahdeksas luku on omistettu modaalisuudelle ja kielikontakteille, toisin sanoen sen selvittelylle, miten norja ja suomi ovat vaikuttaneet modaalisen leksikkoon ja millaiset ovat lainasanojen ja omaperäisten sanojen keskinäiset suhteet. Nämä tiedot on taulukoitu siten, että kohdelähtöiset ja lähdelähtöiset verbit on pidetty erillään. Sen jälkeen tekijä on koontanut ne morfologiset, syntaktiset ja semanttiset piirteet, joissa on mahdollisesti mukana kontaktikielen interferenssiä.

Yhdeksäs luku käsittelee kielipillistumista. Sillä tarkoitetaan sellaisia prosesseja, joissa itsenäisistä ja täysistä kielen ainek-

sista vähitellen, merkityksen abstraktistumisen ja äänneasun kulumisen kautta kehittyä kieliopillisia aineksia. Näin syntyy uusia sijapäätteitä, prepositioita, konjunktioita tai apuverbejä. Tekijä on sijoittanut modaaliverbit taulukoihin, joissa itsenäisimpien eli täysimpien verbien prosentiarvo on 100, kun taas ketjuuntuneimmat verbit saavat prosentiarvon 0 eli ne ovat kieliopillisimpia modaaliverbejä.

MODAALIVERBIT

Modaalisuuden tutkiminen näin kokonaisvaltaisesti ja kattavasti mistä tahansa kielestä on melkoinen työ. Jo modaaliverbien ja muun modaalisen leksikon sekä modaalisuuden morfologisten ja syntaktisten ilmaisimien tunnistaminen ja rajaaminen vaatii hyvää kielen tuntemusta. Tässä mielessä Koskisen tutkimus on jo lähtökohdiltaan sellainen, että siinä on aineksia pohjoissaamen modaalisuuden selvittämisen kivijalaksi. Modaali-ilmaisimien rajaaminen on tietysti subjektiivista, koskapa »varsinkaan leksikaalisten elementtien semanttista jatkumoa ei voi dramaattisesti katkaista niin, että jotkin lekseemit olisivat selvästi modaalisia, jotkin muut selvästi ei-modaalisia» (s. 35). Myös näkökulma on täytynyt valita, ja tekijä on perustellen pitänyt hyvänä mm. Calbertin käsitystä, jonka mukaan modaalili-ilmaisujen erilaiset ymmärtämisvaihtoehdot eivät johdu ilmaisimien monimerkityksisyydestä vaan modaalisuuden aiheuttavan lähteen luonteesta. Tekijä on tulkinut merkitys vivahteet lähteen luonteesta käsin, jonka mukaisesti pääjako kohdelähtöisiin ja lähdelähtöisiin modaaliverbeihin on tehty.

Koska modaaliverbien käsittelyjärjestys väitöskirjassa on korpuksessa useimmin esiintyvistä harvimmista esiintyvään ja liikkeelle lähdetään kohdelähtöisistä välttämättömyyttä ilmaisevista verbeistä, ensimmäi-

senä käsittelyvuorossa on mielenkiintoisin ja ehkä tutkituin verbi *galgat*. Siinä missä verbejä keskimäärin käsitellään parilla sivulla, *galgat*-verbi saa 18 sivua. *Galgat* on semanttisesti hyvin laaja-alainen verbi, jonka pääfunktio on ilmaista toiminnan suorittamisen välttämättömyyttä siten, että toiminnan suorittajaan kohdistuu jonkun toisen henkilön tahto. Korpuksen kaikista esiintymistä (2 084) tällaisia tapauksia on peräti noin 85 %. Myöntömuotoisia velvollisuuden ilmaisuja korpuksessa oli noin 76 % ja kieltömuotoisia noin 9 %. Mielenkiintoinen syntaktinen tieto verbistä on geneeristen nollalauseiden yleisyys, noin 20 % korpuksen esiintymistä. Nollilla häivytetään näkyvistä modaalisuuden kohde, niin että velvollisuus tai intentio voidaan ymmärtää kaikkia koskevaksi. Tässä suhteessa saamen ja suomen syntaksi ovat hyvin samankaltaisia. Toinen tyypillinen keino häivyttää modaalisuuden kohde syntaktisesti on liittää passiivinen infinitiivikomplementti finiitivin argumentiksi, esimerkiksi *sáme giella galgá váldojuvvot vuh-tii doarvái bures* 'saamen kieli pitää ottaa huomioon tarpeeksi hyvin'. Ilmaustyyppi kuuluu asiaproosaan.

Tekijä esittää hyvin perustellen, että *galgat*-verbin itsenäinen käyttö on melko varmasti skandinaavisten kielten interferenssiä. Tällöin suurimmassa osassa tapauksia verbiin liittyy tulosijainen paikan adverbiaali, aivan kuten norjassa. Interferenssiepäilyjä vahvistaa sekin, että tällaisia tapauksia on huomattavasti enemmän Norjan kuin Suomen korpuksessa. Epäilyttävältä sen sijaan vaikuttaa tulkinta, jonka mukaan *galgat*-rakenteeseen sopisi adverbiaaliksi myös predikaatiivinen 'aikoa joksikin' (esimerkki 1Q, s. 49). Tässä voisi pikemminkin olla sisältönä se, että kohtalo on määrännyt haltijan esimerkin henkilölle vaimoksi, eikä siihen vaikuta haltijan oma halu tai aikomus.

▷

Tekijä pohtii aikaisempaan tutkimukseen nojautuen myös sitä, miksi pohjoissaamen *galgat* (saamen muiden välttämättömyyttä ilmaisevien verbien ohella) poikkeaa suomalais-ugrilaisille kielille tyypillisestä nesessiiviverbien yksipersonaistamistendenssistä ja siten myös suorien etymologisten vastineidensa syntaksista. Jos suomalais-ugrialaisten kielten nesessiiviverbien yksipersonaisuus edustaa alkuperäistä kantaa, silloin saamen monipersonaisuus olisi lainattua. Lainautuminen skandinaavisista kielistä on kuitenkin epätodennäköistä, koska yksipersonainen tyyppi esiintyy kaikissa saamen murteissa. Toinen vaihtoehto on, että saame edustaa tässä alkuperäistä kantaa verrattuna muihin suomalais-ugrilaisiin kieliin. Näissä yksipersonaisuus olisi siis kehittynyt itsenäisesti ja mahdollisesti täydentynyt indoeurooppalaisten kielten, mm. venäjän vaikutuksesta.

Kohdelähtöisten välttämättömyyden verbien toisen sijan esiintymistiheytensä puolesta saa *fertet* (759), joka yhdessä edellisen kanssa edustaa 85 %:a kaikista esiintymistä. Kun näitä verbejä on yhteensä seitsemän, tekijä toteaa, että verbien tarjoamia mahdollisuuksia erilaisten velvoitteiden ja pakon vivahteiden ilmaisemiseen ei juurikaan näy käytettävän hyväksi. Norjan aineistossa välttämättömyyden verbejä on käytetty hieman enemmän kuin Suomen aineistossa. Verbikohtaisetkin erot aineistojen välillä ovat vähäiset. Toisin kuin odotaisi, *galgat*-verbi on tavallisempi Suomen aineistossa. Odotuksenmukaista sen sijaan on *berret*-verbin huomattavasti yleisempi esiintyminen Norjan korpuksessa. Oma käsitykseni tästä verbistä on, että Suomen puolella saamen puhujat kokevat sen olevan hyvin selvästi uudehko laina norjasta, näin etenkin alueilla, jotka ovat etäämpänä Norjan rajasta. Jonkinlaiseen puhdaskielisyyden paineeseen viittaa tekijäkin todettaen, että tämän verbin käyttö on uusissa

teksteissä melko lailla vähäisempää kuin vanhoissa teksteissä.

Kohdelähtöisiä modaaliverbejä, joiden pääfunktiona on mahdollisuuden ilmaiseminen, on väitöskirjan aineistossa 31 kappaletta. Niiden esiintymiä on kaikkiaan suunnilleen saman verran kuin välttämättömyyden verbienkin esiintymiä eli noin 3 500. Näiden verbien joukosta erottuu esiintymistiheytensä puolesta selvästi kaksi verbiä, *sáhttit* ja *beassat*, jotka yhdessä kattavat noin 60 % kaikista mahdollisuuden verbien esiintymistä. Jos mukaan otetaan kolmanneksi useimmin esiintyvä *máhttit*, kolmen kärki kattaa noin 70 % kaikista mahdollisuuden verbeistä. Yli puolet mahdollisuuden verbeistä (18) sen sijaan jää koko aineistossa alle prosentin frekvenssiin.

Mielenkiintoinen on edellä mainittujen verbien *sáhttit* ja *máhttit* merkityskenttien yhtyminen ja työnjako. Edellinen voi ilmaista sekä volitiivista luvallisuutta ja kielonalaisuutta että kausaalista pystymistä ja pystymättömyyttä, jälkimmäinen samoin kausaalista pystymistä ja pystymättömyyttä, jonka lähde on kohteen henkisissä ominaisuuksissa, yleensä tietojen ja taitojen riittävydessä. Myös *sáhttit* voi liittyä tietojen ja taitojen ilmaisemiseen, kun on kysymyksessä kielitaito, tosin tämä merkitysvariantti lienee jo suureksi osaksi jäänyt pois käytöstä. Muutenkaan näiden verbien semanttinen työnjako ei aikaisemmin ole ollut yhtä selvästi erillinen kuin nykyisin, esim. kalan kyvystä tai kyvyttömyydestä nousta vastavirtaan on käytetty verbiä *máhttit*.

Tekijän toteamus, että *máhttit* ei ole kehittänyt itselleen episteemistä merkitystä vaan on pitäytynyt juuri osaamisen merkitysvariantissa, ei pidä täysin paikkaansa. Ruotsin puolen murteissa jo Karesuvannon murteesta lähtien *máhttit* melko säännömukaisesti ilmaisee mahdollisuutta, esimer-

kiksi *gal mun máhtán vuolgit duinna gávpái* 'kyllä minä saatan/voin lähteä sinun kansasi kauppaan'. Merkitysmuutoksella on tietävästi yhteiskunnallinen lähihistoriaan liittyvä taustansa. Kun rajasulkujen vuoksi osa Koutokeinon porosaamelaisista siirtyi Ruotsin puolelle osittain vähäporoisten metsäsaamelaiden alueelle, se aiheutti skismaa. Koutokeinolaisten suuret porotokat olivat »kuivan maan verkkoja», jotka pyydystivät tehokkaasti metsäsaamelaiden vähäiä poroja. Metsäsaamelaiset kutsuivat porosaamelaisia mm. haukkumanimellä *sáhtán, sáhtánat*, »saatanat», mikä tietystikään ei tuntunut jälkimmäisistä kovin mukavalta. Koko sanahahmoa alettiin karttaa ja se korvattiin paljolti *máhttit*-verbillä. Tämä on yksi osoitus siitä, että yhteiskunnalliset muutokset saattavat heijastua nopeastikin kieleen.

Kokonaan oman ryhmänsä muodostaa verbi *oažžut*, jota käytetään sekä kohdelähtöisenä ('saada tehdä jtk') että lähdelähtöisenä ('saada jku tekemään jtk'). Kohdelähtöinen käyttö on kuitenkin hallitsevaa, sillä väitöskirjan aineistosta kohdelähtöisten osuus on peräti noin 93 % kaikista verbin esiintymistä. Se on yleisintä Suomen aineiston vanhassa kertomaperinteessä, mikä johtuu perinnetekstien geneeristen 'saa'- ja 'ei saa'-ilmausten suuresta määrästä. Mielenkiintoinen on tieto, että Suomen saamessa kiellonalaisuutta ilmaistaan lähes yksinomaan *oažžut*-verbillä, kun taas Norjan saamessa tässä funktiossa hallitsee verbi *galgat*. Epäilemättä tässä pääkielet vahvistavat käytäntöjä.

Verbin *gáibidit* merkitys on edellä mainittujen sanakirjojen mukaan annettu oikein ('vaatia; fordre, kreve, forlange'), mutta sen etymologiaa selitettäessä on mukaan tullut paikkansa pitämätöntä tietoa (s. 147). Vaikka *gáibidit* mahdollisesti onkin lainaa germaanisperäisestä verbistä *kaivata*, sillä ei saamessa ole merkitystä 'kaivata, ikävöi-

dä'. Väitöskirjan esimerkkilauseissakin sillä on vain merkitys 'vaatia'. Tosin Suomen puolen saamessa kielenpuhujat ja etenkin kirjoittajat aika usein lainaavat suomen merkityksen tähän verbiin, mutta se on ainakin vielä nykyisin kielenvastaista. Sanojen äänteellinen samankaltaisuus varmaankin houkuttelee merkityksen lainaamiseen, vaikka saamessa on tähän oma käyttökelpoinen verbinsä *áibbašit*.

Kielen (ja siis yhteiskunnan) muuttamista kuvaavat hyvin direktiivit *ávžžuhit* 'kehottaa, suosittaa' ja *geatnegahttit* 'velvoittaa'. Ne ovat vain uuteen asiaproosaan kuuluvia verbejä. Edelliselle ei Nielsenin ja Nesheimin sanakirjassa ole annettu lainkaan kehottamisen merkitysvarianttia, jälkimmäinen puuttuu sieltä kokonaan. Nykyisessä velvoitusten ja erilaisten kehotusten ja suositusten maailmassa ei voisi kuvitellaakaan tultavan toimeen ilman näitä verbejä, mutta nyt päättymäisillään olevan vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä, jolloin Konrad Nielsen keräsi pääosan sanakirjansa materiaalista, ei ilmeisestikään ollut niin paljon yhteiskunnan suosituksia, kehotuksia eikä velvoituksia kuin nyt, puhumattakaan Euroopan unionin direktiiveistä.

Desideratiiveista taajimmin esiintyvä *áigut* on merkityksensä ja käyttönsä puolesta ehkä mielenkiintoisin tämän ryhmän verbeistä. Se on tavallinen koko pohjoissaamessa, mutta tahtomisen ja toivomisen merkityksessä, joka Nielsenin ja Nesheimin sanakirjan mukaan on heikompa kuin verbin *dáhttut* ilmaisema tahtominen ja toivominen, se kyseisen sanakirjan mukaan rajoittuu vain itäisille (Pulmangin ja Kaarasjoen) murrealueille. Tässä merkityksessä *áigut* on lähellä futuurisuutta tai selvästi tulevaan aikaan viittaava, vaikka saamen kieliopeissa painotetaankin futuurin puuttumista erillisenä aikakategoriana. Futuuri-seksi tämä verbi voitaneen ymmärtää myös

Koskisen antamassa esimerkissä *Mu olbmát eai áiggo duostat šat borjjastit* 'minun miehistöni ei tahtonut uskaltaa enää purjehtia' (s. 170). Silloin ei tarvita hänen esittämäänsä ei-modaalista merkitysvarianttia, jonka mukaan sitä käytettäisiin kielteisissä yhteyksissä ilmaisemassa, että 'jotakin tapahtuu harvoin tai vaivoin, jotakin ei ota tapahtuakseen tai jokin ei onnistu'. Joissakin konteksteissa tämän verbin futuurisuus ja tahtominen kietoutuvat miltei erottamattomaksi kimpuksi.

Mitä tulee Nielsenin ja Nesheimin sanakirjan esittämään *áigut*-verbin murrelevinneisyyteen, se ei enää pidä näin kategorisesti paikkaansa. Venäjän (Suomen) ja Norjan välisten rajasulkujen aiheuttamat väestön siirtymiset ovat sekoittaneet perinteistä murrekarttaa koko lailla. Esimerkiksi Inariin ja Sodankylään muutti Pulmangin alueelta paljon porosaamelaisia, joiden vaikutus tuntuu edelleen sekä ääntämisessä että sanastossa. Lieneekö Pulmankijärvelä syntyneen isoäitini Bigga Aikion vaikutusta sekini, että ilmauksen *áigutto káfe?* 'haluatko kahvia?' kaltainen *áigut*-verbin käyttö on minulle länsimurteisena täysin luontevaa kieltä, vaikka koutokeinolainen sukulaiseni Ole Henrik Magga (s. 173) ei pidäkään sitä aivan hyväksyttävänä?

Monet modaaliverbit ovat saaneet tukea suomesta, mitä tulee niiden yleisyyteen. Tällaisia verbejä ovat mm. *sáhttit*, *viššat*, *bastit*, *soahpat* ja *háliidit*. Toisaalta kielenpuhujat alkavat herkästi vierastaa verbiä, joka muistuttaa liikaa maan pääkielen sanaa paitsi merkityksen myös äänneasunsa puolesta. Tästä tarjoaa hyvän esimerkin verbi *dáhttut* 'tahtoa'. Koskisen tutkimuksen mukaan se näyttää vanhoissa teksteissä olevan hieman yleisempi Suomen kuin Norjan puolella, mutta uusissa teksteissä suhteet ovat päinvastaiset. Suomen aineiston uusissa sanomalehtiteksteissä *dáhttut*-verbin käyttö on romahtanut täysin, sillä siitä löy-

tyy vain kaksi esiintymää (esiintymiä kummassakin aineistossa yhteensä 344). Suomen (ja Norjankin) uusissa teksteissä käytetään mieluummin verbiä *háliidit*. Tässä on kyseessä sama ilmiö kuin joidenkin uudissanojen lainaussuunnassa: Suomen puolella esimerkiksi 'saapasta' tarkoittava sana on lainattu skandinaaviskasta (*stevvel*), mutta Ruotsin puolella suomesta (mon. *sáppahat*).

MUUT MODAALI-ILMAUKSET

Muu modaalinen leksikko näyttää tutkimuksessa olleen modaalisuuden kenttään vaikeammin sijoitettavissa kuin verbit. Tähän on ainakin kaksi syytä. Ensiksikin merkitykset on annettu ainoastaan suomeksi, joten niiden (mahdollisesta) norjankielisestä vastineesta ei olla selvillä. Tällöin ei voida olla varmoja siitäkään, kuuluuko ilmaus aidosti Norjan puolella puhuttuun tai kirjoitettuun saameen. Toiseksi muu modaalinen leksikko näyttää olevan alttiimpi pääkielen vastaavien rakenteiden vaikutukselle kuin verbit. Tällaisia ovat *lea bággu* 'on pakko', *lea geatnegasvuohta* 'on velvollisuus', *lea áigi* 'on aika', *lea vealtameahttun* 'on välttämätöntä' ja *lea dilálašvuohta* 'on tilaisuus'.

Kaikista ilmeisimmin rakenne *lea bággu* on suoraa käännöslainaa suomesta. Tämän osoittavat tekijän valitsemat esimerkilauseetkin (s. 187–188), jotka kaikki (yhtä lukuunottamatta) ovat Suomen uudesta lehtikielestä tai kertomakirjallisuudesta. Rakenteet *mulmin lea bággu*, joissa subjekti siis on suomen mallin mukaisesti genetiivissä, ovat tekijän arvelun mukaisesti suomen interferenssiä. Korpus osoittaa, että rakennetta *lea bággu* on Suomen puolen teksteissä 75 %, ajallisesti nykykielessä (60 %) ja tekstityypeissä asiaproosassa (90 %).

Nielsenin ja Nesheimin sanakirjassa on

kyllä sana *geatnegasvuohta*, mutta ei rakennetta *lea geatnegasvuohta*. Koska tässä sanakirjassa sana-artikkelit ovat varsin perusteellisia, on luultavaa, että ilmaus joko ei ollut tunnettu tai se oli hyvin harvinainen. Tätä rakennetta ovat luultavasti ruokkineet sekä suomen *on velvollisuus* (joka sekin on lähinnä virkakieltä) ja norjan *ha ansvar*.

Modaalinen adjektiivi *lea mátolaš* on tutkimuksen aineistossa harvinainen (vain 7 esiintymää), mutta mielenkiintoinen. Sitä on löytynyt vain Suomen vanhoista sanomalehtiteksteistä, mutta siitä huolimatta se tuskin on interferenssiä suomesta, kuten tutkija arvelee, sillä *on mahdollista* -ilmaukseen ei ole jaksanut pitää sitä hengissä. Ilmaus on luultavasti kyllä lainautunut suomesta joko yhdessä kantasansa *máhttit* kanssa tai sitten muodostettu siitä tavallisten sananmuodostusperiaatteiden mukaan. Nielsenin ja Nesheimin sanakirja merkitsee sanan tunnetuksi Koutokeinon murteessa (joskin harvinaisemmaksi kuin *vejolaš*), ja se on mainittu myös vanhemmassa J. A. Friisin sanakirjassa. Omien kielellisten muistikuvieni mukaan tämä ilmaus (ja sen kielteinen vastine *mátoheapme*) oli yksinomainen Sodankylän ja eteläisen Inarin porosaamelaisien kielessä 1950-luvulla, jolloin suomen interferenssi oli vielä vähäistä. Sen jälkeen *leat vejolaš* tuli nopeasti muoti-ilmaisuksi.

Modaalisuuden morfologisiin ja syntaktisiin ilmaisukeinoihin Koskinen on sisällyttänyt modusten ja syntaktisten rakenteiden lisäksi derivaation. Hän toteaa, että derivaation roolista modaalisuuden ilmentäjänä ei tähän mennessä juurikaan ole keskusteltu. Syyksi hän esittää sen, että suuri osa modaalisuustutkimuksesta on keskittynyt indoeurooppalaisiin kieliin, joissa derivaatio ei ole niin keskeinen kuin suomalais-ugrilaisissa kielissä. Samoin kuin suomessa myös saamessa on hyvin laaja johtimien joukko. Tutkija pitää derivaation liit-

tämistä modaalisuuden ilmaisimien joukkoon perusteltuna ja välttämättömänä, jos ja kun modaalisuutta pidetään semanttisena ilmiönä. Mikäli johtimilla ilmaistaan jotakin mahdollisuuden tai välttämättömyyden modaliteettia, joka ei sanasta muuten käy mitenkään ilmi, on johdinta pidettävä modaalisena elementtinä. Toiminnan modaalisuuden kannalta keskeisimpiä johtimia ovat deverbaaliset kausatiivit.

Saamen erikoisuus suomeenkin verrattuna on kausatiivin ja frekventatiivin yhdistäminen deverbaaliseksi passiivijohtimeksi, joka merkitsee passiivin ilmaiseman toiminnan kohdistumista agenttiin vastoin tämän tahtoa tai tahattomasti, esimerkiksi *Mánná gáskkáhattai/gáskkáhalai beatnagii* 'koira puri lasta'. Tämä lause on otettu Nielsenin ja Nesheimin sanakirjasta, sillä Koskinen antamasta kahdesta esimerkistä asia ei oikein selviä. Hän rinnastaa tämän aivan oikein suomen kuratiivikausatiiveihin, joiden subjekti on joutunut toiminnan kohteeksi vahingossa ja tahtomattaan. Saamenkieliset suomenpuhujat ovat siirtäneet tätä rakennetta varsin runsaasti alueen suomenkieleen, esim. *Matti sakotutti poliisille*. Saamen vaikutuksena pitäisin myös tekijän siteeraamaa Sodankylästä muistiin merkittyä esimerkkiä *kun se ei tohtinut tulla vethen se lintu niin se puretti ittensäk koiralla*.

LOPUKSI

Tutkimuksessa viitataan pitkin matkaa interferenssiin tai sanojen ja ilmausten mahdollisiin lainasuhteisiin. Luvussa »Modaalisuus ja kielikontaktit» tekijä luetteloi kootusti kohdelähtöisten ja lähdelähtöisten verbien sekä muiden leksikaalisten ilmaisukeinojen alkuperän. Hän on tässä oikeutetusti varovainen, sillä saamen sanojen etymologiaa ei vielä ole systemoitu ja useimmat suomalais-saamelaiset etymologiat ovat toistaiseksi vailla pitävää selitystä. Perintei-

sestihän sanojen ja sanontojen yhtäläisyydet on selitetty ensisijaisesti lainaksi »kehittyneemmästä» kielestä »kehittymättömämpään» eli suomesta ja indoeurooppalaisista kielistä saameen. Tarvetta tarkempaan selvittämiseen varmaankin olisi, sillä tässä tutkimuksessa esitetty modaalisten lekseemien lainaamisprosentti vaikuttaa käsittämättömän korkealta: suomalais-saamelaisia sanoja eli ns. omaperäistä sanastoa on vain 18 %. Tällaisten lukujen valossa modalisuus saamen kielessä olisi siis miltei täysin lainatavaraa.

Kuten Koskinen tutkimuksensa aineistoja ja metodia esitellessään toteaa, aineiston rajoittuminen pelkästään kirjoitettuun kieleen on puute. Siinä jää tutkimatta eleiden ja prosodisten seikkojen osuus, joka puhutussa kielessä juuri modaalisten seikkojen ilmaisemisessa on varmasti merkittävä. Tekijä toteaa pyrkineensä kompensoimaan tätä puutetta sillä, että hän on ottanut aineistoon mukaan suulliseen traditioon perustuvaa kirjoitettua tekstiä. Epäilemättä tämä on antanut saamen modalisuudesta monipuolisemman kuvan kuin vain »tavallisten» tekstien analysoiminen.

Saamen kielen vertailevalle tutkimukselle (vaikkakaan tuskin itse kielenkäytölle) on eduksi, että sitä puhutaan kahden eri kieliperheeseen kuuluvan pääkieliryhmän alueella. Koskisen tutkimuksessa tilannetta hyödynnetään taitavasti, samoin kuin eri-ikäisiä tekstityyppejä, jolloin parhaimmillaan saadaan näkyviin mm. kehityksen suunta. Prosenttitilastot auttavat hyvin hahmottamaan Norjasta ja Suomesta kootun eri-ikäisen ja -tyyppisen aineiston analyysistä saatuja tuloksia. Aineiston perusteella saa kohtalaisen hyvän kuvan mm. interferenssistä tai muusta pääkielten vaikutuksesta saamen modaaliverbeihin, muuhun modaaliseen leksikkoon sekä modalisuuden morfologisiin ja syntaktisiin ilmaisukeinoihin.

Perinteisesti fenno-ugristinen kielentutkimus on pysytellyt kaukana tavallisen kielenpuhujan arkipäivästä. Tutkimusmateriaalikin on niissä etäännytetty tavallisen lukijan ulottumattomiin joko foneettiseksi tarkekirjoitukseksi tai ainakin Konrad Nielsenin ortografialle. Eihän ollut tarkoituskaan viisastuttaa saamelaisia vaan ulkopuolisia sen suhteen, millainen saamelaisten puhuma kieli on. Koskisen tutkimuksen esimerkistön kirjoitusasu noudattaa lähteissä käytettyä kirjoitusasua, ja Lagercrantzin ja Ravilan keräämien tekstien ortografiaa hän on luettavuussyistä hieman karkeistanut. Näin esimerkkilauseet, joita kaiken kaikkiaan on runsaasti, eivät ainakaan luettavuutensa puolesta karkoittane ketään modalisuudesta kiinnostunutta.

Kirjassa annettujen esimerkkilauseiden käännökset ovat valtaosiltaan oikeita. Joisakin kohdin tosin joko tarkkaavaisuus on lopahtanut tai kielitaidon rajat ovat tulleet vastaan, esim. 19g s. 102 (ei ole kysymys puhe- vaan elämänhalusta), 39p s. 136 (*et saa vietellä*, ei: *vieteltyä*), 39å s. 137 (*juurien puolelle*, ei: *juurakon päälle*), 39Q s. 140 (*emmekä saaneet* (du), ei: *en saanut*), 47f s. 160 (*eivät olleet ehtineet monta sataa metriä rannasta*, ei: *eivät olleet kyllä ehtineet sataa metriä rannasta*), 73n s. 208 (*antoi herran ymmärtää*, ei: *arvuutti herralla*). Lipsahdukset ovat kuitenkin kovin vähäisiä eivätkä vaikuta kokonaisuuteen kielteisesti.

Väitöskirjan johdanto-osassa tekijä luo katsauksen saamen kielen historiaan, sen lainasanakerrostumiin, puhuma-alueisiin ja puhujamääriin sekä saamen kirjakielen historiaan. Myös nykyinen kielitilanne esitellään pääpiirteissään. Pohjoissaamen kirjakielen käytön ja opetuksen nykytilanne käydään läpi hieman yksityiskohtaisemminkin. Tässä tekijä on ollut varsin suurpiirteinen, ja mukaan on tullut epätarkkuuksia ja paikoin väärää tietoa. Korkeamman kou-

lutuksen hankkiminen pohjoissaamen kielellä ei tullut mahdolliseksi vasta 1980-luvun lopulla, kun saamelainen korkeakoulu (Sámi Allaskuvla) perustettiin Koutokeinoon. Jo kauan sitä ennen saamea saattoi opiskella jopa pääaineena Tromssan, Uumajan ja Oulun yliopistoissa, viimeksimainitussa aivan 1980-luvun alusta lähtien suuren tutkinnonuudistuksen jälkeen. Saamelaisessa korkeakoulussa saamea opetetaan erilaajuisina kursseina ennen kaikkea peruskoulun luokanopettajiksi ja esikoulunopettajiksi opiskeleville. Yliopistotasoinen *vuodđofága* (grundfag) suoritetaan Tromssan yliopiston vaatimusten mukaisesti, samoin tähän mennessä kolme kertaa toteutettu *gaskafága* (mellomfag).

Epätarkkuutta on myös kielenhuollon ja kielilakien esittelyssä. Vain Suomessa on saamen kielilaki, Norjassa sen sijaan kielen status on määritelty saamelaislaissa. Saame ei ole Suomessa virallinen kieli (perustulaisissa suomesta ja ruotsista käytetään nimitystä kansalliskieli, mitä statusta saame ei siis ole saanut), kun taas Norjassa saame on virallinen kieli kuudessa pohjoisessa kun-

nassa. Epäselväksi jää myös kielitilanteen esittelyn viimeinen virke: »Virallistamisprosessi on molemmissa maissa vasta alussa, joten lakien merkitys saamen kielen aseman vahvistamisessa jää nähtäväksi.» Ehkä näissä johdannon epätarkkuuksissa näkyy se, että tutkimus on tehty pääasiassa muualla kuin pohjoisessa saamen tutkimuksen keskuksissa.

Arja Koskisen väitöskirja on vaatinut paljon työtä. Tuloksena on hyvä saamen modaalisten ilmausten semantiikkaa ja syntaksia valaiseva tutkimus. Saamen modaalisuutta on tutkittu jonkin verran aikaisemminkin, mutta ei tässä laajuudessa eikä näin edustavan aineiston pohjalta. On toivottavaa ja luultavaa, että monet saamen tutkijat ja opiskelijat saavat tästä virikkeitä koettaessaan päästä sisälle saamen kielen vaikeasti avautuviin saloihin. ■

TUOMAS MAGGA

Sámi Instituhtta,

Boastaboksa 220,

N-9521 Guovdageaidnu, Norga

Sähköposti: *tuomas.magga@nsi.no*